

УДК: 371.315

Ясіньський М. М., к.і.н. (Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука, м. Рівне)

МЕТОДОЛОГІЯ ІСТОРИЧНОЇ ОБРАЗОГРАФІЇ: ПЕРСПЕКТИВИ ЗАПРОВАДЖЕННЯ ДИСЦИПЛІНИ «ІСТОРИЧНА ОБРАЗОГРАФІЯ» В ЗАГАЛЬНООСВІТНІЙ ШКОЛІ

***Анотація.** У статті проаналізовано дослідження істориків-дидактиків щодо стану шкільної освіти, необхідності кореляції освітніх програм і їх методологічного забезпечення. Доведено, що наявні недоліки у шкільній історичній освіті пов'язані з відсутністю спеціальної історичної дисципліни, покликаної займатися вихованням історичної свідомості школярів. Визначено перспективи запровадження шкільного курсу історичної образографії як окремої навчально-виховної дисципліни.*

***Ключові слова:** методологія історії, історична образографія, проблеми історичної освіти, історична дидактика, історичний образ, історика, шкільні історичні дисципліни.*

***Аннотация.** В статье проанализированы исследования историков-дидактиков, касающиеся состояния школьного образования, необходимости корреляции образовательных программ и их методологического обеспечения. Доказано, что недостатки, присутствующие в школьном историческом образовании, связаны с отсутствием специальной исторической дисциплины, призванной заниматься воспитанием исторического сознания школьников. Определены перспективы введения школьного курса исторической образографии как отдельной учебно-воспитательной дисциплины.*

***Ключевые слова:** методология истории, историческая образография, проблемы исторического образования, историческая дидактика, исторический образ, теория истории, школьные исторические дисциплины.*

***Annotation.** The researches of historians-didactics related to the state of school education, the need for correlation of educational programs and their methodological support are analyzed in the article. It is approved that the deficiencies in school history education are related to the lack of a specific historical discipline that has to educate students' historical consciousness. The prospects of the implementation of a school course of historical imageology as a special educational discipline are characterized.*

***Keywords:** the methodology of history, historical imageology, the problems of history education, historical didactics, historical image, theory of history, school history disciplines.*

Розвиток освіти, що мав місце на різних стадіях розвитку культури людства, сьогодні в Україні відбувається здебільшого у вигляді засвоєння певного обсягу запропонованих зовні і доступних для певного віку доз наукової інформації. Освіта як освіченість, тобто як рівень ознайомлення з культурою, зрештою, як рівень освячення, сакралізації особи культурою, до уваги береться значно меншою мірою. Доступ людини до певного рівня наукової інформації став зовнішньою ознакою освіченості цієї людини. Насправді ж, будь-які знання можуть бути використані різними особами по-різному. Рівень знань не гарантує досягнення високого рівня культури, оскільки, вони можуть бути застосовані не лише для досягнення масштабних суспільних задач, але й заради задоволення егоїстичних прагнень особи.

Відсутність знань у школярів обумовлена як чинниками їх соціально-культурної асиміляції (входженням в соціальну, в т. ч. сімейну спільноту з наперед визначеним ставленням до навчального процесу), так і загальним рівнем їхньої культури, коли потреба в знаннях викликана необхідністю або ж відсутністю такої необхідності наступного розвитку цієї культури самими школярами в найближчому чи більш віддаленому майбутньому.

Кожна культура формує свій освітній «споживчий кошик» - ті мінімальні потреби поширення наукової інформації, без якої ця культура не може обійтися. Натомість всі інші знання, що не можуть бути використані представниками конкретної культури, є лише накопиченням інформації, застосування якої зумовлене суб'єктивними факторами.

Розвиток історичної освіти в Україні відбувається у вигляді реалізації політичних та в меншій мірі етнічно-соціальних концепцій історії. Фактично шляхом затвердження навчальних програм відбувається обмеження можливостей всебічного використання історичного досвіду, прилучення підростаючого покоління до скарбів колективної пам'яті тощо. Історичні знання поступово стають необов'язковим інформаційним багажем, без якого, на думку людей, не обтяжених своєю добровільною належністю до жодної з типів історичних культур, можна цілковито обходитися.

Аналіз останніх досліджень засвідчує, що проблемами покращення історичної освіти переймається значна кількість науковців. Оригінальне вирішення проблеми методологічного забезпечення шкільного курсу історії запропонував В. Мисан. Пропозиції щодо зміни методології історичної освіти в школі висвітлив у своїх публікаціях С. Терно. До запровадження дидактичних технологій у навчанні історії пропонує звернутися В. Вихрущ. Російський науковець А. Г. Кузнецова пропонує в якості освітньої альтернативи розвиток методології системної освіти. Водночас, всі зазначені автори наголошують на необхідності зміни діючих підходів до вивчення історії в школі.

У програмному документі «Національна доктрина розвитку освіти» визначено, що: «Освіта – основа розвитку особистості, суспільства, нації та держави, запорука майбутнього України. Вона є визначальним чинником

політичної, соціально-економічної, культурної та наукової життєдіяльності суспільства. Освіта відтворює і нарощує інтелектуальний, духовний та економічний потенціал суспільства». Для подальшого розвитку і формування здорового, соціально зрілого суспільства необхідно змістити акценти зі знаннєвої, сцієнтичної парадигми едукатції людини на виховну [1]. На цій підставі нами сформульовано мету дослідження як пошук альтернативних шляхів розвитку шкільної історичної освіти шляхом впровадження інтегральної навчальної дисципліни «Історична образотворчість».

Завдання дослідження полягають в аналізі нормативних матеріалів, які стосуються шкільного курсу історії; розкритті сутності запропонованих науковцями альтернативних або додаткових освітніх програм і курсів; виявленні особливостей шкільної історичної дидактики, а також у формулюванні культурологічного підходу до реформування курсу історичної освіти через подолання розбіжностей між навчально-освітнім, фактологічно-інформаційним та інтелектуально-виховним напрямками; встановленні потреби розробки методології шкільної історичної освіти, основаної на домінуванні культурно-соціального фактору розвитку.

Розвиток історичної освіти в Україні відбувається за попередніми методологіями при наявності досить потужного ідеологічного спрямування текстів історичних підручників та періодичною ревізією останніх окремими політичними структурами. Недоліки такого типу історичної освіти є досить відчутними і результати вступу випускників загальноосвітніх навчальних закладів засвідчують про відірваність інформативно-фактологічного матеріалу від зростаючих соціальних потреб та нездатність абітурієнтів до практичного застосування набутих знань. Фактично набуті знання стають для молодого покоління баластом, котрий, проте, не стає запорукою формування національної інтелектуальної еліти в цілому.

Відповідно до Державного стандарту, навчальних програм та критеріїв оцінювання знань розвиток мислення учнів проголошується пріоритетом в освіті [2, с. 5]. Проте, використання набутих знань з історії як передумови до наступної громадсько-політичної активності є досить сумнівним адже набути в школі історичну інформацію можна використати в діаметрально протилежних цілях. Крім того «об'єктивність інформації в будь-якому джерелі (первинному або вторинному) залишається проблематичною, оскільки джерелом цієї інформації завжди є суб'єкт – людина» [3, с. 9].

На думку Л. Нагорної: «Українська історична дидактика сподівається здобути беззаперечну перемогу тоді, коли воювати вже нема з ким і нема за що... Якщо ситуацію не змінити, то шкільний курс історії надалі робитиме свій внесок в архаїзацію українства й своєрідне «отруєння» суспільства історією» [4, с. 5]. Необхідність зміни освітніх історичних орієнтирів сформулював С. Терно: «Якщо метою навчання вважати формування знань, умінь і навичок, освіта неминує відставатиме від запитів життя.

Метою має бути розвиток особистості, її творчого потенціалу» [5, с. 31]. Однак говорити про наявні перспективи в цій галузі в цілому та в історичній дидактиці зокрема ще зарано так як «стверджувати, що в сучасних підручниках з історії інтенсивно впроваджуються різні форми багатоперспективності поки що підстав немає» [3, с. 13].

Вже згадувана нами Л. Нагорна резюмує, що «історія без образів безбарвна і нецікава; ціннісно зафарбовані метафори не лише формують уявлення про світ, а й структурують соціальну уяву» [4, с. 5]. Саме через це «основною метою історичної освіти є розвиток особистості та її творчого потенціалу засобами історії» [5, с. 32].

Близько ста років тому «професор Харківського університету Ф. Шмідт поставив перед освітянами влучне запитання: «Якщо ми, дорослі, зовсім не вважаємо себе зобов'язаними пам'ятати всіх полководців і дипломатів, усі взяття Магдебургів та інших міст, якщо ми можемо бути професорами, письменниками, ким завгодно, тобто керівниками, носіями культурного життя, давним-давно і безповоротно забувши ту премудрість, якої нас навчали, то запитується: навіщо ми заставляємо наших дітей вивчати імена, дати та інше, котрі їм, поки вони в школі, отруують життя, а коли вони завершать шкільний курс, непотрібні?» [6, с. 34].

Однак, було б недоречно відмовлятися від використання фактологічних матеріалів в шкільних підручниках з історії. Історія ґрунтується на фактах, а факти є лише більш чи менш досконалим способом підтвердження або заперечення історичних подій. Факти не є беззаперечними, більше того, історики немов би зумисне колекціонують факти відповідно до власних наукових інтересів та наявної кон'юнктури, відкидаючи все, що лежить поза межами окреслених цими істориками наукових проблем. Факти безмовні, це наша уява заставляє їх розповідати історії: трагічні і урочисті, бурхливі і безповоротні, сповнені звитяги і сподівань, короткі, піднесені, одвічні, давні і невідомі.

«Загальновідомо, що будь-який факт підлягає оцінюванню» [3, с. 11]. «Пережиті історичні факти не лише краще запам'ятовуються, а й через емоційний вплив дозволяють глибше проникнути в сутність історичного явища, процесу, зрозуміти вчинки учасників події, посилюють мотиваційну сферу» [7, с. 13]. Цінними для історії факти стають лише завдяки їх включенню в свідомість, де через людську уяву вони отримують своє позачасове завершення, своє підтвердження (свідोцтво причетності) про приналежність до певної культури та історичного часу.

«Різні історичні події піддаються як раціональному (інтелектуальному), так і емоційному (через співпереживання) розумінню. ...Завдання для розвитку вміння дивитися на світ «іншими очима» допомагають «оживити» історію: дати можливість учням «почути» голоси сучасників подій стародавності, побачити наочні образи минулого, тобто допомогти

учням відчуті епоху через використання в тексті підручника документальних свідчень сучасників, уривків з художньої літератури, ілюстративного матеріалу тощо.

Давно помічено, що навчальний процес є ефективним тоді, коли він захопливий» [8, с. 17]. О. Удод має рацію стверджуючи, що «є публікації сміливі, гострі, полемічні, які читаються з більшим інтересом ніж підручник. Але ж дидактична специфіка навчальної книги якраз і полягає в тому, щоб подати більшість точок зору, збалансувати їх, зробити виважені та максимально обережні оцінки» [9, с. 206]. Проте, таке збалансування багатьох точок зору мало б означати і наявність окремої точки зору у самого учня. Можливість вибрати власний кут зору на історичні події, на наш погляд, полягає у співпереживанні учасниками навчального процесу всієї величі і трагізму одних подій, героїзму і романтики інших, скорботності і життєствердності третіх. Співпереживання історії учнями є необхідним з огляду на потребу формування у них історичної пам'яті та історичної свідомості.

«Зіставляючи конкретні історичні події з тим, як і в який момент вони відбиті у творі мистецтва, учні мимоволі мислено переживають їх; вони стають ніби співучасниками подій, намагаються уявити їх собі, як їх можна було б зобразити іншим чином, як зобразили б їх вони самі, а отже, замислюються над сутністю художніх творів, пізнають їхню специфіку» [10, с. 6]. Однак мистецтво та навіть мистецтвознавство не є тими історичними дисциплінами, на котрі можна було б опиратися при розробці навчальних програм з історії. Індивідуалізоване сприйняття художнього твору відмінне від сприйняття значними соціальними групами історичних подій та станів. Водночас, щонайбільше включення в соціальну свідомість історичних образів уможливить співпереживання історії.

«На початку ХХ ст. німецький філософ Е. Гуссерль проаналізував внутрішні феномени людської свідомості, що виникають завдяки інтенціональності самої свідомості, її спрямованості на предмети. Він виявив у структурі феномена ментальний акт (сприйняття, пригадування тощо), або ноєзис і конституційований у мисленні образ (те, що сприймається, згадується), або ноєму... Е. Гуссерль установив, що свідомість «володіє» не предметами дійсності, які для неї недосяжні, а лише породженими свідомістю в її інтенціональних переживаннях ноєтичними смислами предметів» [11, с. 120]. Вірогідно, що ноєми Гуссерля у вигляді народжених мисленням образів і є альтернативою «отруєння суспільства історією».

Аналіз матеріалів, які стосуються шкільного курсу історії, засвідчує про необхідність розробки альтернативних до діючих методологій шкільної історичної освіти. Сутність їх полягає у виявленні образно-культурологічного підходу до реформування курсу історичної освіти. Досвід проведення занять з використанням образотворчих матеріалів підтверджує ефективність засвоєння знань шляхом «співпереживання

історії» через сприйняття історичних образів та образів історії. Нами встановлена потреба розробки методології шкільної історичної освіти через розробку і впровадження інтегральної навчальної дисципліни «Історична образографія». Перспектива продовження дослідження полягає у встановленні загальних закономірностей сприйняття, відображення у свідомості школярів та наступного відтворення історичних образів, вивченні можливості використання методів історичної образографії у вихованні підростаючого покоління, а також виявленні рівнів психічної активності учнів в процесі засвоєння образотворчого матеріалу історії.

1. Про національну доктрину розвитку освіти Доктрина від 17.04.2002 № 347/2002.
2. Терно Сергій. Як знайти виважений спосіб викладання національної ідентичності та культурної різноманітності в шкільному курсі історії? / Сергій Терно // Історія в школах України. – №1-2 (89-90), 2009. – С. 4-8. **3.** Мисан Віктор. Багатоперспективність як форма в змісті шкільного курсу історії України / Віктор Мисан // Історія в школах України. – №1-2, 2009. – С. 9-13. **4.** Нагорна Лариса. Антиколоніальний дискурс в Україні: пастки метафоричної експансії / Лариса Нагорна // Історичний журнал: наукове громадсько-політичне видання. – № 2, 2009. – К.: Вища школа. – С. 3-13 з посиланням на : Шкільна історія очима істориків науковців: Матеріали робочої наради з моніторингу шкільних підручників історії України. – К., 2008. – С. 103-106. **5.** Терно Сергій. Чому важливо розвивати критичне мислення учнів? / Сергій Терно // Історія в школах України. – №10, 2011. – С. 30-34 з посиланням на Ариєвич І. М. Вклад П. Я. Гальперина в теорію діяльності: інтегр. Підход к обучению и развитию / И. М. Ариєвич // Вопросы психологии. – № 5, 2002. – С. 50-59. **6.** Терно Сергій. Дискусії новаторів і консерваторів у першій чверті ХХ ст. стосовно розвитку мислення учнів: які уроки масмо винести? / Сергій Терно // Історія в школах України. – №11-12, 2011. – С. 32-40. З посиланням на : Шмидт Ф. О преподавании истории / Ф. Шмидт. – Харьков; Печат. дело, 1915. – 12 с. **7.** Мисан Віктор. Багатоперспективність у змісті шкільних курсів історії / Віктор Мисан // Історія в школах України. – №11-12, 2008. – С. 11-15. **8.** Мороз Петро. Методика розвитку в школярів умінь бачити проблеми (на матеріалі історії стародавнього світу) / Петро Мороз // Історія в школах України. – №11-12, 2008. – С. 15-20. **9.** Удод О. А. Дидактика історії: яким має бути універсальний підручник з української історії / О. А. Удод // Український історичний журнал. – № 4, 2005. – К. – С. 199-209. **10.** Петронговський Р. Р. Формування патріотизму шкільного юнацтва засобами мистецтва / Р. Р. Петронговський // Історія. – №9-10, 2006. – К.: Антросвіт. – С. 5-7. З посиланням на Човалюк Л. М. Патріотичне виховання старшокласників шкіл-інтернатів /Л. М. Човалюк // Морально-духовний розвиток особистості в сучасних умовах. Кн. 1. – К.: Пед. Думка, 2000. – С. 318-323. **11.** Космина Віталій. Історичне джерело в цивілізаційному аналізі історії / Віталій Космина // Історичний журнал: наукове громадсько-політичне видання. – К.: Вища школа. - №6 (48), 2009. – С. 118-122 з посиланням на Гуссерль Э. Идеи к чистой и феноменологической философии: Пер. с нем. – М.: Лабиринт, 1994. – С. 82.

Рецензент: д.пед.н., професор Дем'янюк А. С.